

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,
Sayı/Issue: 1 – Sayfa / Page: 241-270
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 11.03.2018 Kabul/Accepted: 22.04.2018

YÖRESEL EL SANATLARINDA VAN HALISI

THE CARPET OF VAN IN LOCAL HANDICATORS

Dr. Öğrt. Üyesi Münevver ÜNSAL MERCAN
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Meslek Yüksek Okulu
Geleneksel El Sanatları Bölümü
munevverunsal@mynet.com

Öz

Türk tarihiyle paralel bir gelişme seyri içerisinde bulunan halı sanatımız, tamamen milli değerlerimiz arasında bulunan en önemli unsurların ilk sıralarında yer alır. Bütünüyle bize ait olan ve yaşadığımız her coğrafyada en otantik örnekleriyle bizi ifade eden bu dokuma türü tarihin her döneminde milletimizin fertleri tarafından ortak motiflerin ekseriyetinin kullanılmasıyla, farklı bölgelerde ve değişik zamanlarda Türk Kültür Birliği ve devamlılığı bakımından çarpıcı örnekler sunmaktadır.

Yüzeiy farklı renklerde motiflerle ve bu motiflerin oluşturduğu desenlerle süslü havlı dokumaya halı adı verilir. Doğu memleketlerinde bunlara ‘kalı’ da denir. ‘Kalın çeyiz’ veya kalınlığı çeyiz eşyası anlamına gelir. Bir kızın evinde ömrü boyunca kalabilecek çeyiz eşyasının başında, Türklerin milli sanat eseri olan halı gelir. Bundan dolayı kelimenin ‘kalıng, kalın, kalı’ kelimesinden geldiği tahmin edilir. Van’da da halıya ‘halıçe’ adı verilmektedir.

Bölgenin iklim şartları, yöre insanının hayvancılıkla uğraşması uzun süren kış ayları sebebiyle halk dokumacılığa önem vermiştir. Bu dokumalar ticari amaçtan çok ihtiyacı karşılama amaçlıdır. Taban halısı, kenarlık halı, divan halısı olarak dokunduğu gibi namazlık heybe, beşik, hatta kapı perdesi olarak da dokunmuştur. Bu dokumalarda kullanılan dokuma ipliği saf yündür. Van Halı Motifleri, Anadolu’da dokunan halı motiflerinden farklı değildir.

Anahtar Kelimeler. Çevre, İnsan, Dokuma, Halı, Motif

Abstract

Adevelopment parallel to Turkish history, our carpet art, which is in motion, takes place in the first places of the most important elements among our national values. This type of weaving, which expresses us with the most authentic examples belonging to us and living in all geographical regions we live in, presents striking examples in terms of Turkish Culture Union and continuity in different regions and at different times with the use of common motifs by the members of our nationality in every period of history.

The surface is called carpet in different colors with motifs and pile fabrics adorned with patterns created by these motifs. In eastern countries it is called 'kali', which means 'thick dowry' or thick dowry. At the beginning of a dowry ashtray that will stay throughout the life of a girl's house, the carpet, which is the national artwork of the Turks. It is therefore estimated that the balm came from the word 'thick, thick. In Van, the carpet is called the 'estuary'.

The climatic conditions of the region gave importance to people weaving because of the long winter months when the people of the region are dealing with animal husbandry. These documents are intended to meet the needs more than commercial purposes. The floor carpet, the carpet of the border, the carpet of the divan, as well as prayer saddlebag, cradle, even the door curtain touch. The woven yarn used in these fabrics is pure wool. Van Carpet Motifs are not different from carpet motifs woven in Anatolia.

Keywords. Environment, Human, Weaving, Carpet, Motif

Giriş

İnsanoğlunun var olduğu tarihten günümüze kadar uygarlık, el sanatlarıyla iç içe yaşamıştır ve yaşamaktadır. Genel olarak insan beslenme, barınma, giyinme, süslenme, evlenme gibi ihtiyaçlarını karşılarken hep el kültürünü de birlikte taşımıştır, Maddi kültür varlığımızın en değerli belgeleri olarak da kabul edilen el sanatlarının, tarihsel süreç içinde, ihtiyaca binaen değişip geliştiği görölmektedir. Bir sanat dalı ve esas olarak bir ihtiyacı karşılama yöntemi olarak; günümüzde de, bir meslek dalı olarak varlığını sürdürse de, çoğunlukla bir hobi niteliğini almış durumdadır (Tunceli El Sanatları, 2002: 9).

El dokusu halıcılığın, ilk kez nerede ve hangi millet tarafından dokunduğu konusunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu konudaki genel düşünce, halıcılığın göçebe kavimler tarafından geliştirildiği yönündedir. Asya'yı kuşatan, dağlık ve yüksek yaylaların bulunduğu 30 ile 45 kuzey enlem dereceleri arasındaki bölge, halının vatani olarak kabul edilmektedir. Bölgede yaşayan göçebe topluluklar, sert iklim şartlarından korunmak amacıyla yetiştirdikleri koyunların yünlerini kullanarak yaygı ve örtü gibi temel ihtiyaçlarını karşılama üzere halı dokumuşlardır.

Türkiye’de bu halı kuşağı içerisinde yer almaktadır. Bu verilere dayanarak el dokusu halıcılığın göçebe hayatının ortaya çıkardığı bir el sanatı olduğunu söylemek mümkündür. Halıcılık, Ortaasya, Anadolu, Kafkasya ve İran’da doğup gelişmiş, gerek teknik açıdan ve gerekse dokunmuş ürün olarak buradan dünyaya yayılmıştır (El Sanatları Teknolojisi Halı Dokuma: 2012: 4-5).

Kaynaklara göre halı, Ortaasya’da yaşayan Türk sülale ve devletlerinde, sadece bir örtü veya süsleme malzemesi değil, taht örtüsü olarak da kullanılmaktaydı. Bu nedenle de, tarihin ilk çağlarından itibaren halı dokunmaktaydı: VII-VIII. yy.larda da Türkistan, Oğuzelleri, Buhara, Uygur ve Hazar bölgelerindeki tüm Türk ülkelerinde halı dokunmuştur²; “Çin kaynaklarından, VII. yy.da Hoten şehrinde halı dokunduğunu öğreniyoruz³. “Doğu Türkistan’da keçe halılar da dokunmaktaydı⁴. Orhun Bölgesi’ndeki Uygur kağanlarının Çin imparatorlarına gönderdikleri yaygılar da bu türden dokumalardı. Doğu Türkistan’da, Uygurlar devrinde (VIII-IX. yy.larda) halı dokunduğu bilinmektedir (Deniz, 2005: 79).

Türk tarihiyle paralel bir gelişme seyri içerisinde bulunan halı sanatımız, tamamen milli değerlerimiz arasında bulunan en önemli unsurların ilk sıralarında yer alır. Bütünüyle bize ait olan ve yaşadığımız her coğrafyada en otantik örnekleriyle bizi ifade eden bu dokuma türü tarihin her döneminde milletimizin fertleri tarafından ortak motiflerin ekseriyetinin kullanılmasıyla, farklı bölgelerde ve değişik zamanlarda Türk Kültür Birliği ve devamlılığı bakımından çarpıcı örnekler sunmaktadır. Motif birliğimiz Türk Kültürünün gelişme çağlarındaki damga (tamğa)lar ve mitolojimizdeki İslam Öncesi inanç, efsane, yaratılış ve tabiatta ilgili düşüncelerimizle birlikte, İslam sonrası iman, ibadet ve düşünce dünyamızdaki derinliğin ortaya koyduğu Türk-İslam mefkûresi temelinden hareketle bu günlere kadar ulaşmıştır. Halı, sanat ve medeniyet dünyasına Türklerin armağanıdır. Bu gerçeği, gerek terminolojik ve gerekse arkeolojik araştırmaların belgeleri de doğrulamaktadır. Çünkü dün olduğu gibi bu gün de "halı (halça, kaliça, kah, kalın)" kelimeleri dünya literatüründe öz Türkçe bir kelime olarak geçmiştir ve kullanılmaktadır. Ayrıca dünyanın en eski ve otantik halıları, Orta Asya Türk yerleşim bölgelerinde ortaya çıkarılmıştır. Bütün bunlar gösteriyor ki, halı mefhumu ve halı sanatı tarihi Türk el sanatlarından (Yıldırım, 2000: 251).

Yüzeyi farklı renklerde motiflerle ve bu motiflerin oluşturduğu desenlerle süslü havlı dokumaya halı adı verilir. Doğu memleketlerinde bunlara ‘kalı’da denir.’ kalın’ çeyiz veya ‘kalınlık’ çeyiz eşyası anlamına gelir. Bir kızın evinde ömrü boyunca kala

bilecek çeyiz eşyasının başında, Türklerin milli sanat eseri olan, halı gelir. Bundan dolayı kelimenin ‘kalıng, kalın, kalı’ kelimesinden geldiği tahmin edilir.¹

Dokumacılık çok eski sanatlardan biridir. İlk insanlar vücutlarını dış etkenlerden korumak için hayvan derilerini kullanmışlardı. nce hayvan postları ve deriyle daha sonrada bitki sap ve lifleriyle dokuma yapmayı öğrenmişler. Bitki saplariyla başlayan dokumacılık, yn ve pamuktan dokumalarla günümüze kadar gelmiştir. Elde edilen lifler uzun olmadığından dokumaya elverişli değildi. Bitkisel veya hayvansal liflerin birbirine eklenerek iplik yapılması, istenilen uzunlukta dokumalar yapma olanağı vermesi bakımından önemli bir buluş olmuştur. Bilinen en eski halı, M.. 5-3 yüz Günümüzde gerçek bir sanat yapısı haline dönüşmüş olan halının tarihi binlerce yıl ncenin çadır yaşantısına kadar gitmektedir. Orta Asya’da kuraklıktan önce geniş yaylalarda Türklerin koyun yetiştirdikleri ve çobanlıkla uğraştıkları bilinmektedir. Halı fikrini ilk ortaya çıkaran olay, koyunun üzerindeki ynlerin ıslak bir yere dokunarak birbirine girmesi ve kuruması sonucu ortaya çıkmıştır. Bunlardan esinlenen obanlar, yn ıslatarak, drp bükerek ilk keçeleri elde etmişlerdir. Bunları bitki köklerinden elde ettikleri boyalar ile renklendirmişlerdir. Bu aşamadan sonra ul dokumaya başlanmış, daha sonra desen ve renkli şekilde kilim dokunmaya başlanmıştır. Günümüze kadar gelen kilim, cicim, zili, sili gibi şeyler hep aynı cinsten olup, aralarındaki fark incelik, kalınlık, ebat, renk ve desen gibi farklılıklardır. Bu tür dokumalar çadır perdesi, yer sergisi ve örtü olarak kullanılmıştır. Orta Asya’da yaşayan Türk sülale ve devletlerinde, sadece bir örtü ve süsleme malzemesi değil, taht rts

¹ - Aynı kelime Çağatayca’da kalın, Kırım’da kilem, Türkmenlerde kalı, İran’da kalie, Kırgızlar’da kilam, Bulgarlarda haliya, ek ve Sırlarda halina olarak kullanılmakta ve bütün bu kelimelerle halı ifade edilmektedir2. Kaşarlı Mahmut’un Divan- Lgati’teTrk adlı eserinde halı, kilim, keçe gibi eşyalara kıviz, kiwizi küvöz, tlğ yazım denildiği belirtilmektedir. Bir müddet sonra tlğ yazım kelimesinin bırakılarak halı kelimesinin kullanılmış olmalıdır. Eski Mısır Türkleri ile Kıpçak ve Orta Avrupa Kuman Türkleri arasında halı kelimesi yaygındı. Selçuklular dönemine ait kayıtlarda halı yerine bast-basti kelimesi geçmektedir. 14.yy Dede Korkut hikayelerinde kalı, kalia, ve hala kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlılarda ise kalın, kalı, kalie, kalia, halie ve seccade kelimeleri tercih edilmiş, büyük ebatlı olanlarına kalie-i kebir, kkk ebatlı olanlarına namazlık denilmiştir. Günümüzde ise düz yaygılar içinde, havlı dokumalara halı denmektedir. Halı kelimesinin geniş etimolojik tahlili ile ilgili bkz. M. Yıldırım, Konya’da Bulunan XIX. Asır Azerbaycan Halılarından rnekler (Basılmamış Y. L. T.), Konya, 1994, s. 1-3. 3 (Eyüp Nefes v.d., Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, XVI, S.3,-2016, s. 91) -Mustafa Yıldırım, Anadolu Selçuklu Halıları İle Azerbaycan Halıları arasındaki Motif birliği zerine, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, X, s. 251

olarak da kullanılmaktaydı. Bu nedenle de tarihin ilk çağlarından itibaren halı dokunmaktaydı. Dokumalar arasına birkaç tane ip parçası bağlanarak elde edilen uzun tüylü hopan adı verilen örtü, halının müjdecisi olmuştur. Daha sonra dokumacılık bir aşama ilerlemiş, dikey gelen erişlere daha sık atılan düğümlerle dokuma yapılmış ve dışarıya sarkan düğüm uçları kesilip aynı hizaya getirilerek halı ortaya çıkarılmıştır. Göçebe kavimler arasında doğup, gelişmiş olan halı sanat kültürü, daha sonra yerleşik medeniyetler tarafından da benimsenmiştir. yıllar arasında Orta Asya'da dokunan ve dokunduğu bölgenin adını alan Pazırık halısıdır (Kalabek Avcıoğlu, Vuruşkan ve Çoruh 2014: 53)

Halı Dokuma, Anadolulun en eski dokumacılık sanatı türüdür. Bu güne kadar bilinen en eski halı Altay Dağları eteklerinde Pazırık bölgesinde Rus arkeolog "C.İ.RUDENKO" tarafından 1947–1949 yılları arasında yapılan araştırmalarda ele geçirilmiştir. Buzul haline gelmiş bir kurgan (mezar) odasında bulunan bu halı 1953 te yayınlanarak çok geniş bir ilgi uyandırmıştır. Kurgandan çıkarılan bu halı, çok ince yün ipinden Gördes düğümü ile dokunmuş olup 10cm²de 3600 düğüm vardır. Halının Türk düğümü ile yapılmış olması, Türk halı sanatı tarihi bakımından önemlidir (Güngör, 1984: 17).

Günümüze ulaşabilen en eski halı, yukarıda da belirtildiği gibi, "Pazırık Halısı" olarak bilinen halıdır Sibiry'a da Altay Dağları eteklerinde 5. Pazırık kurganında bulunan bu halı, kurganın içindeki suyun donması sonucu sağlam olarak kalabilmiştir. Buzul haline gelmiş kurganda halı ile birlikte mumyalanmış bir at, dört tekerlekli bir at arabası ve çeşitli günlük eşyalar da bulunmuştur. Pazırık halısı ilk kez 1953 tarihinde tanıtılmış, daha sonra üzerinde geniş çalışmalar yapılarak yukarıda belirtildiği gibi halının özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır (Nefes, vd. 2016: 91).

Türk kültür tarihine baktığımızda Orta Asya'dan başlayan ve gidilen her bölgeye götürülen, taş, alçı (stuko), halı", kumaş, ahşap, çini, maden vb. malzemeler üzerine işlenmiş sembolik anlamlar içeren çeşitli figürler ile karşılaşılır. Bunlar; insan figürleri, takvim hayvanları, kuş figürleri, tek ve çift başlı kartallar, ejder (dragon), aslan, sfenks, şahin, tavus kuşu, boğa, melek, geyik, gergedan, kurt, köpek, tavşan, at, fil, sülün' gibi sembolik tasvirlerdir. Bu tasvirlerden çift başlı kartal figürü, Türk sanatında yaygın olarak kullanılanlardan biridir. Dede Korkut kartal için; "Kayalarda yuva tutan ve Tanrıya yakın uçan kuş, Kartal kuşların sultanıdır gibi ifadeler kullanır. Birçok eski Türk yazmalarında şecaat timsali olarak geçen kartal Figürü cesareti, kuvvetliliği, yırtıcılığı ve ömrünün uzunluğu ile tanınan bir kuş olarak karşımıza çıkar. Yine çift başlı kartal figürü, başbuğa

birlikte karısını ifade eder. Yine Yakut Türkleri, çift başlı bir kartalın göğün en üst katında kapı bekçiliği yaptığına inanmaktadırlar. Geçmişte, birtakım ilkel inançlar doğrultusunda Asya'daki bebeksiz kadınlar kendilerine yavru bağışlaması için kartala yalvarırlar (Çelik, 2010: 45).

Selçukluların 11.y.y.dan dan sonra Anadolu'da hızla yayılan halı sanatının öncüleridir. Renk ve motif zenginliği açısından şaşırtıcı düzeyde olan Selçuklu Halıları, aynı rengin tonlarıyla elde edilen renk uyumuyla, geometrik desenleriyle, bitki motifleriyle, Türklerin bu sanatta ulaştığı düzeyin göstergeleridir.

Günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde geleneksel kültürümüzün bir parçasını oluşturan halı dokumacılığı önemli bir yere sahiptir. Değişen ekonomik ve sosyal yapı, değer yargıları ülkemizde halı dokumacılığının istenilen noktaya gelmesini engellemiştir. Geçmişte köylerimizde her evde bir tezgâh görmek mümkünken, bu gün ise köy içerisinde bir evde tezgâha rastlayabiliyoruz. Bazı köylerde ise hiç tezgâh kalmamıştır. Köyleri gezdiğimizde el emeği göz nuru bu nadide halıları yaşlıların olduğu evlerde misafir odalarında görmekteyiz.

Türkiye'nin çok çeşitli yörelerinde el dokusu halıcılık yapılmaktadır. Fakat her yörede dokunan halı, diğer yörelerin halılarından başkadır. Bir halının hangi yöreye ait olduğunu anlamının birkaç yolu vardır. Örneğin Van'da soğuk iklim olduğundan orada yetişen hayvanın yünü farklı, İç Anadolu ve Akdeniz'deki iklim de farklı olduğu için bu bölgelerin hayvanlarının yünleri de farklıdır. İyi ve tecrübeli bir halıcı yünü çok iyi tanır.

Kullanılan renge bakarak o halının hangi yöreye ait olduğunu tahmin mümkündür. El dokusu halılarda bitkisel kullanılır. Halıda kullanılan renkleri, halının üretildiği bölgede yetişen bitki belirler. Karadeniz'de tütün vardır ama iç Anadolu'da tütün olmaz. Ege'de zeytin vardır ama İç Anadolu'da zeytin olmaz. Zeytin ağacından elde edilen renk bellidir. O hâlde İç Anadolu'da dokunan halılarda zeytin ağacından elde edilen renk kullanılamaz. Bu renkler genellikle ege kıyılarında kullanılır. Halının hangi yöreye ait olduğunu anlamının bir başka yolu da desendir. Ulaşımın çok gelişmiş olmadığı yıllarda her yörenin kendine has desenleri vardı. Bu geleneksel desenler hâlâ aynı yörelerde kullanılmaktadır. Bir halının desenine bakarak hangi yörede dokunmuş olduğu tespit etmekte böylelikle mümkün olur (El Sanatları Teknolojisi Halı Dokuma, 2012: 11-12).

Halıları dokuyan insanlarda yaşlanmış oldukları için artık dokumakta zorluk çekmekte olup arkadan gelen yeni nesil ise üretiminin, temizliğinin ve bakımının zorluğu sebebiyle bu sanata ilgi

duymamaktadır. Maddi getirisi olmadığı gerekçesiyle de üretimin yapılmaması yöresel halı sanatımızı sekteye uğratmıştır. Bugüne kadar hiç ele alınmamış, incelenmemiş olan bu nadide halılar dokuma tekniği renk motif ve desen bakımından halı sanatının geçmişle bağlantısını kuracak niteliklere sahiptirler.

Van'da halıya 'haliçe' adı verilmektedir. Bu halıları dokuyan yaşlı bayanlarla dokudukları halıların dokunuşu hakkında bilgi almak için konuştuğumuzda yüzlerindeki mutluluk ifadesini tarif etmek mümkün değildir.

İpliği nasıl hazırladıkları dokumayı nasıl yaptıklarını geçmişteki heyecan ve duyarlılıklarıyla anlattıkları görülmeye değerdir. Az sonra göreceğiniz gibi halılarda çoğunlukla kırmızı, gri, turuncu, yeşil, kahverengi, renkler kullanılmıştır, bugün hala ilk günkü parlaklıklarını koruyan bu nadide sanat eserlerinden insan gözünü alamıyor.

İnceleme alanımız olan Van ve çevresi, iklim şartları, yöre insanının hayvancılıkla uğraşması ve uzun süren kış ayları sebebiyle halk dokumacılığa önem vermiştir. Bu dokumalar ticari amaçtan çok ihtiyacı karşılama amaçlıdır. Taban halısı, kenarlık halı, divan halısı olarak dokunduğu gibi namazlık (heybe, beşik, hatta kapı perdesi olarakta dokunmuştur. Bu dokumalarda kullanılan dokuma ipliği saf yündür. Dokuyucu dokuma ipliğini kendisi hazırlar. Koyundan kırkış olduğu yünü dere kenarlarında tokaçla döverek köpürterek yıkar temizler, kurutur. Yün tarağında tarar, taranmış yünü sümek yapar teşi ile eğirerek ipliğini hazır hale getirir. Dağlardan, tarlasından topladığı bitkilerin dalından yaprağından, kökünden çeşitli yollarla doğal boyalar hazırlayarak halısına uygun renklerde ipliğini boyayarak dokumaya hazır hale getirir. Dokumada kullanılan ipliklerin bir kısmı tamamen natürel renktedir. Bunlar Van Beyazı olarak bilinen kirli beyaz, siyah ve gridir. Vanda gri renkli koyun yoktur. Dokuyucu burada zekâsını kullanarak natürel olarak elde etmiştir. Siyah yün ile beyaz yünü birlikte tarayarak gri renk elde edilmiştir. Araştırma yaptığım bütün köylerde griyi bu yöntemlerle elde ettiklerini gördüm. Doğal boyalar yanında kimyasal boyalar kullanıldığına da rastladım.

Konuyla ilgili halılar ve onlarla ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tespit etmiş olduğum halıların bir kısmının çözgüsü, atkısı ve ilmesi saf yün olduğu gibi bir kısmının çözgüsü pamuk atkısı ve ilmesi yündür. Diğer bir kısmının çözgüsü ve atkısı kinnap (kenevir ipliği) ilmesi yündür. Dokuma iplikleri elde eğrildiği için farklı kalınlıklarda olduğu görülmüştür. Bu nedenle dokumalarda kullanılan iplikleri standart olarak numaralandırmak mümkün değildir. Teknik olarak

Türk düğümü (Gördes düğümü) kullanılmış atkı tek sıra atılmış hav yüksekliği 4 mm.dir. Halıların boyları oda boylarını kaplayacak şekilde 328 x 470 cm arasındadır. Enleri ise 102 x195 cm arasında değişmektedir. Odalarda genellikle birbirine bitişik olarak çift halı kullanılmaktadır. Bazı halılarda kilimlerde kullanılan motiflere yer verilmiştir. Çoğunlukla koçbaşı motifi, toplu koçbaşı, nehrek, engel, kōřeli yıldız motifleri gōr÷lmektedir. Bazı halılarda insan ve hayvan fig÷rlerine de rastlanmaktadır.

Koçbaşı veya boynuzu motifi, Oğuzlar, Avarlar; Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Çuvaşlar, Bulgarlar, T÷rkmenler ve daha birçok T÷rk topluluklarında az değişikliklerle her çeşit malzemeyi s÷slemek için kullanılmıştır. Bilhassa dokuma tekniğinde uygulandığı zaman daha kōřeli ve geometrik bir biçim alır. T÷rkmen halı ve kilimlerinde bu motife çok rastlanır. Haç biçimli nakışın aksi yōnde uzayan kollarının hem Anadolu'da hemde Mangışlak ve Horasan T÷rklerinde ve de Kaşkay kabilelerinde, Kırgız ve Kazak toplulukları arasında kullanılır ve değişmez adı koboynuzdur⁵.

Anadolu halılarında bōlgelerin özelliği renklerde kendini gōsterir ilmelerin doğal boya ile boyanmış olması eski halıların en belirgin özelliğidir. T÷rk Halılarında daha çok kırmızı renge önem verilmiştir. T÷rklerin bu asil rengi halılarda zenginliği, saadeti ve sevinci ifade etmiştir. Yeşil cennet, mavi asalet ve ihtiyaıdır. Sarı kōt÷l÷klerden korunmayı, siyah d÷nya sıkıntılarından arınmayı işaret eder⁶.

Sonuç ve Değerlendirme

Geleneksel halı örneklerinde kullanılan motifler bōlge özelliklerini yansıtmakta ve genellikle halıların desenleri raporlama tekniklerinden faydalanılarak oluşturulmaktadır. İlçenin kırsal bōlgelerinde zemini kaplamak amacı ile oluşturulmuş kompozisyonlarda, iki halı yan yana serildiğinde kompozisyon kendini tamamlamaktadır. Araştırma bōlgesinde g÷n÷m÷zde yer tezgāhlarında el dokuması halı üretimi çok az yapılmasına rağmen, halen orijinal dokumalar odaların zeminlerini, duvarlarını ve koridorlarını s÷slemektedir. Bu durum, yōrede bu geleneksel sanatın korunup yaşatılması yanında, araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için sevindirici bir durumdur. Ancak geleneksel motiflerin ve kompozisyon yōntemlerinden uzak halı dokumacılığının da s÷rd÷r÷l÷yor olması, bōlgenin halı dokuma k÷lt÷r÷n÷n yok olmadan incelenmesi ve bilimsel çalışmalarla kayıt altına alınması b÷y÷k önem taşımaktadır.

Van merkez ve kōylerinde yapılan araştırma ve incelemede bu yōrede dokunana halılarda kırmızı, pembe, turuncu Van beyazı(kirli beyaz) Mor, kahverengi, siyah, gri ve su yeşili gibi renkler hākimdir.

İpliklerin bir kısmında doğal boyalar kullanıldığı gibi sentetik boyalara da rastlanılmıştır.

Dokumada kullanılan iplikler elde eğirilmiş yün iplikleridir. Çözgü ipliği olarak yün ipliği kullanıldığı gibi bazı halılarda pamuk ipliğine bir kısım halılarda kınnap (kenevir) ipliğine rastlanmıştır. Düğüm tekniği olarak Türk düğümü kullanılmış olup, tek sıra atkı ile dokuma yapılmıştır.

Günümüzde halı dokuma sanatı yok olmaya yüz tutmuştur. Yukarıda vermiş olduğum dokuyucusu hayatta olan Çatak Karşıyaka köyünden Haliya Çakı ile Özalp Örenburç köyünden Nafiye Çalışkan dışında bu sanatla ilgilenen yoktur.

Orta Asya'dan başlayıp günümüze kadar gelen halı kronolojisi içerisinde, Van da bulunan halılar da gerek dokuma gerek desen açısından önemlidirler. Bir zamanlar halı ticareti yapan insanlar tarafından bilinçsizce toplanıp satılmış olmaları Van'da bulunan özellikli halıların sayısını oldukça azaltmıştır. Aslında burası da önemli merkez olma niteliklerine sahiptir. Yeniden ilgi uyandırılmazsa bu sanat Van'da son dokuyanlarla birlikte yok olmaya yüz tutmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi bugün el dokuma halıları azalmış, odaları süsleyen cicim ve kilimler, yerlerini sanayi tipi ürünlere bırakmışlardır. Artık Van ve yöresinde el dokuması çorap ya da eldivenleri görmek, taş işçiliğinin ince işlemlerinin yapı duvarlarına yansımaları neredeyse imkansız hale gelmiştir. Oysa el sanatları, bir toplumun geçmişini yansıtır. Her bir sanat alanı, yaşam biçiminin, alışkanlıkların, gündelik hayatı nasıl kolaylaştırdığının işaretidir. Makineleşmenin ve sanayileşmenin, toplumsal yaşamı kolaylaştırdığı ve hatta ucuzlattığı tartışılmaz. Ancak, geleceğe giderken, geçmişe dair alışkanlık, gelenek ve göreneklere beraberinde götüren toplumların dünya üzerinde kültürel hegemonya oluşturdukları da bir gerçektir. Bugün dünyanın gelişmiş kentlerinde oluşturulan müzelerde Anadolu halıcılığının nadide örnekleri sergilenmektedir. Dokuma sanatının kaynağı Anadolu'dur. Buna rağmen Anadolu'nun her bir parçasında olduğu gibi Van ve yöresinde de doğal yöntemlerle elde edilen boyalarla boyanan iplikler, üretilemez; halı ve kilimler dokunulamaz olmuştur.

Günümüzde ve özellikle ülkemizde sanatın etkin bir dil olabileceği unutulmuştur. Bireysel çabaları ile kendilerini tüketerek sanatını sürdürebilen Türk sanatçısının sahipsizliğine son verilmesi gerekmektedir. Sanat her zaman özellikle bugün önemli ölçüde bir kültür sorunu ortaya koymaktadır. Onu sokaktan, gelişigüzelikten, savrukluktan, yok olmaktan kurtararak okul düzeyine götürmek gerekmektedir. 21. yüzyıla iki yıl kala, Türkiye'de geleneksel Türk

sanatlarının sanat mı, zanaat mı olduğu tartişmaları hala sürmektedir. Kültürel değerlerimize sahip çıkmak ve onların ışığında yeni eserler sunmak yerine, bize hiçbir kazanç sağlamayan tartişmalarla zaman akıp gitmiş, elimizde artık belki de bizden sayılmayan kimliksiz ürünlerle sona geldiğimizin farkına varmış olmamız için daha ne gerekmektedir

Sümek: Taranmış olan yünü teşi ile eğirmeye hazırlamak için yapılan yün çilesidir.

Dokuma için Yün Tarama
Teşi ile ip eğirirken.

Bileğinde sümek sarılı bayan

Yer tezgâhında dokuma yapan kadın

Özalp Örenburç köyü Ebatları 4.28–1.82.

Desen Özellikleri: Ortada yer alan iki altıgen madalyon içerisinde hayat ağacı üzerinde koçboynuzu motifli ile aile reisinin gücü anlatılmaya çalışılmıştır. Madalyonda kullanılan çiçekler aile mutluluğunu ifade eder. Halının köşelerinde bulunan küçük sekizgen madalyonlar üzerinde yöreye has olan oklu kazayağı diye adlandırılan motifler dolgu motifi olarak kullanılmıştır. Yan bordürlerde ejderha iç ve dış sızılarda koçboynuzu motifi kullanılmıştır.

Bölgede birçok halıda görülen ortak motiflerden biri olan oklu kazayağı motifi, ailedeki, bağlılığı birlik, beraberlik ve mutluluğu ifade eder.

Özalp Örenburç köyü Hanife Çalışkan'a ait halı: Ebatları: 4.25–1.95 cm.

Desen Özellikleri: Zemin deseni İki tam bir yarım altıgen madalyondan oluşmaktadır. Ortadaki madalyonun zemini açık kahverengidir. İki uçtaki biri yarım diğeri tam olan madalyonların zemini gri renkte olup içerisinde orta madalyonda bulunan süslemenin zemini Van beyazı diğelerinde ise halının zemin rengi olan siyah tercih edilmiştir. Madalyonlar içinde yer alan motif genellikle bu halıların çeyiz odluğunu ifade eden sandık motifidir. Bu motif evlilik ve çocuk isteğinin göstergesidir. Kenarlarda serpm halinde nazarlık motiflerine yer verilmiştir orta madalyonların kenar boşluklarında oklu kazayağı motifini dolgu motifini kullanılmıştır. Bütün bunları çevreleyen bordürde kötülüklerin koruyucusu olan ejder motifine yer verilmiştir.

Örenburç köyü Gülsüm Akçiçek'e ait yastık, Ebatları: 115x55cm

Desen özellikleri:Mor zemin üzerinde hatları kırmızıyla belirgin hale getirilmiş kartuş amaçlı olan el motifine dönüştürülmüştür. Dört köşede realist anlatımlı çiçeklerle bu yastığı yapan amaçlı olan el motifine dönüştürülmüştür. Dört köşede realist anlatımlı çiçeklerle bu yastığı yapan kişinin adı bulunmaktadır.

Ören burç köyü Gülsüm Akçiçek'e ait yastık Ebatları:89-50cm.

Desen Özellikleri: Dört tarafı bordürle çevrili siyah zemin üzerinde zemini farklı renklerde toplu koçbaşı motifinden oluşan desene yer verilmiş. Bu desenler kemgöz motifleriyle birbirine bağlanmıştır. Üzerinde dokuma tarihide bulunmaktadır.

Özalp Örenburç köyü Nafiye Çalışkan'a ait yastık, Ebatları:112-66cm.

Desen özellikleri: Vişneçürüğü zemin üzerine stilize edilmiş iki adet dövüşen kaplanmağa motifine yer verilmiştir. Kaplumbağaların kuyruk ve sırtlarında lale motifleri bulunmaktadır. Bordürde beyaz zemin üzerinde çiçekli suyolu motifi vardır.

Reşit Kaya'nın Evindeki Halı 1 **Ebatları:** 3.86x1.54 m. dir.

Desen Özelliği: Halının çözgüsü, atkısı ve ilmesi yündür. Alternatif sıralanmış sekizgen madalyon ve aralarında stilize kartal motifleri nden oluşan halının zemini kırmızı renklidir. Stilize kartal motifinin kuyruğunda kem göz motifi, altta iki taraflı çok renkli başak motifine hiçbir yerde rastlanmamıştır. Bordüründe çiçekli suyolu motifleri vardır. (halı 1)

Kartal Motifinin detayı
madalyon

Sekiz köşeli

Bordürden detay

Reşit Kaya'nın Evindeki Halı 2

Van merkezde Reşit Kaya Evinde bulunan halı (2 numaralı Halı)

Desen Özelliği: Ebatları: 4.08x1.51cmdir. Bordür genişliği 15cm.dir halıda mor, kırmızı, turuncu, pembe, Van beyazı, su yeşili, mavi ve siyah uyumlu bir şekilde kullanılmıştır. Zemininde ikisi mor zeminli ortadaki turuncu zeminli sekizgen madalyonların aralarında kırmızı zeminli yarım madalyonların yer aldığı desende en ortada beyaz zemin üzerinde; çiçek, lale, koçbaşı motifleri görülmektedir. Bordürde turuncu zemin üzerinde koçbaşı motifine bağlı stilize yaprak motifleri görülmektedir. Çözgüsü, atkısı ve ilmesi yündür.

Reşit Kaya evinde bulunan halı 3
Ebatları; 2.85x1.05cmdir.

Desen Özelliği: Siyah abrajlı zemin üzerinde yan yana oval madalyonların tekrarından oluşan desende madalyonların zeminleri turuncu, gri ve pembe renklerde dir. Madalyonların içinde bulunan motif realist sümbül motifinin simetrik olarak kullanılmasından meydana gelmiştir. Zeminde dolgu motifi olarak yıldız motifleri kullanılmış, sızıda koşan köpek motiflerine yer verilmiştir. Çift bordürde ise iek motifleri kullanılmıştır.

Yukarıda resmi verilen Halının bordrnden detay

İrini Köyü Nadiye Kseoğluna ait halı 1
Ebatları;3.28x1.63cm dir.

Desen Özelliği: Kırmızı zemin üzerinde kenarlarda çıkıntılar oluşturan dikdörtgen formlu sekiz köşeli madalyonlar ,bir sırada üçlü ,bir sırada ikili kullanılarak zeminin tamamını kaplamıştır.Serpme görüntülü bu desene başka hiçbir halıda rastlanmamıştır.Her sıradaki madalyonların zeminleri farklı renktedir.Sızıda çiçekli su yolu,iç bordürde siyah zemin üzerinde çiçek motifleri dış bordürde ise kahverengi zemin üzerinde lale motifleri karşılıklı olarak dokunmuştur.

Zemin motifinden detay

Bordür deseninden detay

İrini Köyü Nadiye Köseoğluna ait halı 2

Ebatları: 4.27x1.42

Desen Özellikleri: Halının zemininde çift sıra halinde sıralanmış 22 adet madalyonların içerisinde ortada dokuyucunun pencere diye nitelendirdiği farklı renkte dikdörtgenlerden ve bunların etrafında çiçek motiflerinden oluşan süsleme yer alır. Yan bordürler açık pembe zemin tırtıl motifleriyle devam ederken başlangıç ve bitiş bordüründe farklı motif kullanılmıştır.

Üsteki Halının Bordür Detayı

Ebatları:4.27x1.42

Desen özellikleri: Halının zemininde çift sıra halinde sıralanmış 22 adet madalyona yer verilmiştir. Bu madalyonların içerisinde ortada dokuyucunun pencere diye adlandırdığı farklı renkte dikdörtgenlerden ve bunların etrafında çiçek motiflerinden oluşan süsleme yer alır. Yan bordür açık pembe üzerine tırtıl motifleriyle devam ederken başlangıç ve bitiş bordüründe farklı motif kullanılmıştır.

*Van Ulu caminin alt katındadır
Ebatları: 4.56x1.27 ebatlarındadır.*

Desen Özelliği Kilimlerde kullanılan nehrek desenli bu halı oldukça yıpranmıştır. Çözüğü, atkısı ve ilmesi yündür. Zemini pembe renkli olup üzerinde kemgöz motifleri dolgu motifi olarak kullanılmıştır. Uzun kenarlarda 10cm, kısa kenarlarda 8cm olan bordürde ortasında kemgöz olan çift taraflı koçbaşı motifi kullanılmıştır.

*Molla kasım Köyü Ali Mergan'a ait kartuşlu halı
Ebatları; 1.80x0.87m*

Desen Özelliği Bu kartuşlu halı yörede parmaklı olarak adlandırılmaktadır. Zemini tamamen kemgöz motiflidir. Zeminde iki tam, dört yarım, iki de küçük kartuşlu motifine yer verilmiştir. Bordüründe çiçekli suyolu motifi olan bu halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Zemin rengi abraşlıdır.

Yenimahalle de Gülbeyaz kayaya ait halı
Ebatları.5x186m.

Desen Özelliği halı son derece yıpranmış, lacivert, pembe, Van beyazı ve siyah renklerin kullanıldığı bu halıda bordürde bir yerde deve figürü kullanılmıştır. Zeminde hayat ağacı ve kem göz motifleri kullanılmış 12cm olan bordürde kirli beyaz üzerinde oklu motifler kullanılmıştır.

Halıda kullanılan deve figürü

Van Ulu Camide bulunan halı.
Ebatları;427x110cmdir.

Desen Özelliği Zemini gülkurusu olup madalyon zeminleri turuncu, siyah, kahverengi ve pembedir. Madalyonların içlerinde toplu koçbaşı, bereket sembolü olan başak, genç kızların evlenme arzusunu sembolize eden sandık motifleri yer almaktadır. Dolgu motifi olarak yıldız buketi ve toplu koçbaşı motifleri kullanılmıştır siyah zeminli bordürde koçbaşı suyolu motifi vardır.

Ortanca Köyü Camisinde bulunan halı 1
Yukarıdaki Halının durumu Ebatları;4.56x1.16mdir.

Desen Özelliği: Siyah zeminli insan ve hayvan figürlerinin de yer aldığı, çözüğü, atkısı ve ilmesi tamamen yün olan bu halının kırmızı renkli bordürü 19cm olup testere motiflerinin aralarında geyik motiflerine yer verilmiştir. Üçüncü madalyonla dördüncü madalyon arasında özlemi ifade eden insan figürüne yer verilmiştir. Halının bir kenarında geyik motifleri diğer kenarında ise deve motifi görölmektedir

Halda bulunan deve figürü

Ortanca Köyünde Emine Savurmaya ait halı

Ebatları;3.47x1.75m olan kırmızı zeminli halıda 8cm lik kahverengi bordür kullanılmış zeminde kullanılan madalyonların zeminlerinde farklı renkler kullanılmış ortalarında koçbaşı motifleri görülmektedir. Halının ortalarında bir kuş motifi ile dokuyucunun eşinin adı ''Sayfettin'' yazısı yer almıştı

Üsteki resmi verilen halının motifi (Kuş motifi ve üzerindeki isim)

Ortanca köyü camisinde bulunan halı 2 Ebatları:4.14x2.03m dir.

Siyah zeminli halının ortasında dört adet gri ve taba zeminli madalyon var madalyonların etrafı konturludur. Halının ortasında yapanın ismi yer almaktadır. Bordürde koyu kahverengi üzerinde koçboynuzu motifleri vardır.

Ortanca Köyü Camisinde bulunan halı 3

Ebatları 4.84x1.70m ebatlarında parlak siyah zeminli, ölen bir insana duyulan özlemi ifade eden insan motifi ile yine ölen bir insanın yuvadan uçup gidişini anlatan kuş motifleri bir arada kullanılmıştır. Çözgüsü ve atkısı pamuk ilmesi yün olan bu halıda pembe, devetüyü, gri ve siyahın uyumu dikkat çekmektedir. Bordüründe hayat ağacı motifine yer verilmiştir.

Özlemi ifade eden insan figürü

Yukarıda resmi verilen halıda, birinci madalyon ile ikinci madalyon arasında iki taraflı özlemi ifade eden insan figürü bulunmaktadır.

Ortanca Köyü Camisinde bulunan halı 4 Ebadı: 4.67x70cm

Alternatif desenli madalyonların yer aldığı etrafı siyah zemimli bordürle çevrili, bordürde sekiz köşeli yıldız motiflerinin yer aldığı kenar halısı.

Ortanca Köyü camisinde bulunan halı 5

Ebadı: 4.50x1.70cm

Kırmızı zeminli halıda beş adet sekiz köşeli madalyon bulunmaktadır madalyon zeminleri gri renkli olup ortalarında yiğitlik ifadesi olan toplu koçbaşı motifli vardır. Biri siyah diğeri turuncu zeminli çiçekli su yolu motiflerinin olduğu çift bordürlü halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Halının zemin renginde abraş vardır.

Van merkezde Nevzat Tüfenkçi evinden halı 1

Ebadı: 2.45x1.58cm

Çözüğü ve ilmesi yün tamamen kök boya kullanılmış zeminde üç adet madalyon bu madalyonların içlerinde kahverengi zeminli koçbaşı motiflerinin yer aldığı halda çift bordür kullanılmıştır. Uzun kenar bordürlerinin dıştaki 16cm genişlikte olup kahverengi zeminli testere motiflidir. İç bordür kirli beyaz zemin üzerinde çiçekli suyolu motiflidir.

Van merkezde Nevzat Tüfenkçi evinden halı 2

Halının bordürünün detayı

Ebadı: 1.87x1.02 cm.

Altı adet altıgen madalyonların dış kenarlarında nehrek motifleri yer almış madalyonların içlerinde koçbaşı motifleri vardır kırmızı zemin üzerindeki bu madalyonların zeminleri kahverengi ve lacivettir. Halının lacivert kenar bordürlerinde sekiz köşeli yıldız motifleri kullanılmışken uç bordürlerde ejderha motifleri kullanılmıştır. Halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür

Van'da Kartal Kilimcilikte bulunan beşik.
Ebatları: 130-70cm

Desen özellikleri; kırmızı zemin üzerinde üç adet basamak motifi yer almaktadır, aile içerisindeki yükselişi ilerlemeyi temsil eder. Ortada kalan sarı zeminli bordür üzerinde mutluluk anlamı olan yıldız motifleri yer almıştır. Dış bordürde ise koçbaşı motiflerine yer verilmiştir.

Van merkezde halıcı Nevzat tüfenkçiyeye ait heybe

Desen özelliği: zemini bordoya yakın mor renk üzerinde gri, turuncu, mavi, mor renklerde sekiz köşeli yıldız kullanılmıştır. Bu motifin dört köşesinde akrep motifleri yer almaktadır. Bordüründe turuncu zemin üzerinde çiçekli suyolu motifi vardır.

Özalp Örenburç Köyü Nafiye Çalışkan'ın Çeyizine Ait At Heybesi

Desen özellikleri: vişneçürüğü zemin üzerinde sekizgen madalyonlu at heybesinde pembe, mavi, Turuncu, siyah ve beyaz renklerle oklu kazayağı motifi kullanılmıştır. Bordürlerde ise koçbaşı motiflerine yer verilmiştir.

Örenburç Köyünde Nafiye Çalışkana ait seccadenin atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Vişneçürüğü zemin üzerinde gri, kahverengi, turuncu, yeşil, beyaz ve siyah renkler kullanılarak cami resmi dokunmuştur. 1.44x1.02m ebatlarında olan bu seccadenin beyaz zeminli bordüründe içekli suyolu motifi vardır. Alt iki köşede çiçek motiflerine yer verilmiştir. Atkısı, çözgüsü, ilmesi yün olup doğal boya yanında sentetik boya da kullanılmıştır.

Ortanca Köyü Camisinde dokuyucusunun ismi "ZİNET" yazılı halı seccade. Kırmızı zemin üzerinde cami ve şamdan motifi yer almaktadır. 1.36x0.98m ebatlarında olan bu seccadenin atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür.

Kaynakça

- Çelik, A. (2002). Sungurbey Caminde Bulunan Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Üzerine Düşünceler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 9, ss. 45-59.
- Deniz, B. (2005). Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı/ Number: XIV-1 Nisan/ April, s. 79-103.
- El Sanatları Teknolojisi Halı Dokuma, Ankara, 2012.
- Güngör, İ. H. (1984). *Türk Halıları*. İstanbul.
- Kalabek Avcioğlu, N., Vuruşkan D., Çoruh E. (2014). Teknolojik Araştırmalar: *TTED* (8) 52-61.
- Kırgızoğlu, G. N. (1995). *Altaylardan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Yanışlar (Motifler)*. Ankara: Boyut Sahaf.
- Nefes, E. v.d. (2016). Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Samsun Camilerinden Derlenmiş Tarihi Halılar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 16, Sayı 3, 201 6, s. 91-125.
- Ünsal, M. (1990). Van ve Yöresi Kilim Motiflerinin Dili. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, s.281-302.
- Yıldırım, M. (2000). Anadolu Selçuklu Halıları İle Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği Üzerine. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, s. 251.

Yukarıda gösterilen kaynaklar dışında, araştırmam sırasında bana evlerindeki halılar hakkında bilgi veren kişiler

Nafiye alışkan, zalp renbu köyü sakinlerinden

Hanife alışkan “ “ “ “

Gülsüm Akçiçek, “ “ “ “

Nadiye Köseoğlu, Van Merkez İrini köyü sakinlerinden

Ali Mergan, Mollakasım köyü sakinlerinden

Nevzat Tüfekçi, Van merkezinde kilim ticareti ile uğraşmaktadır.

Reşit Kaya, Van Merkezde ikamet etmekte.